

# Uređenje vrtićkog prostora u svjetlu Waldorfske pedagogije

---

Sučić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:240382>

*Rights / Prava:* [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-07-19**

*Repository / Repozitorij:*

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU  
UČITELJSKI FAKULTET  
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**KATARINA SUČIĆ  
DIPLOMSKI RAD**

**UREĐENJE VRTIČKOG PROSTORA  
U SVJETLU WALDORFSKE PEDAGOGIJE**

**Zagreb, rujan 2021.**

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU  
UČITELJSKI FAKULTET  
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ  
(Zagreb)**

**PREDMET: Metodika likovne kulture**

**DIPLOMSKI RAD**

**Ime i prezime pristupnika: Katarina Sučić**

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: UREĐENJE VRTIČKOG  
PROSTORA U SVJETLU WALDORFSKE PEDAGOGIJE**

**MENTOR: prof.dr.art. Antonija Balić Šimrak**

**Zagreb, rujan 2021.**

# SADRŽAJ

SADRŽAJ .....	3
Sažetak .....	4
Summary .....	5
UVOD .....	6
1. WALDORFSKA PEDAGOGIJA.....	7
1.1. Rudolf Steiner .....	7
1.2. Temeljne postavke.....	10
1.3. Pedagoška načela .....	11
2. LIKOVNOST U WALDORFSKOJ PEDAGOGIJI.....	13
2.1. Slikanje.....	13
2.2. Crtanje .....	15
2.3. Modeliranje.....	15
2.4. Kolaž .....	16
2.5. Oblikovanje neupredene vune, filcanje/tkanje.....	16
2.6. Oblikovanje drveta .....	19
2.7. Oblikovanje različitih prirodnih materijala vezano uz svetkovine ili slobodnu igru .....	20
3. VEZA LIKOVNOSTI I UREĐENJA PROSTORA.....	21
4. UREĐENJE VRTIČKOG PROSTORA TEMELJENO NA WALDORFSKOJ PEDAGOGIJI.....	22
4.1. Arhitektura i interijer.....	22
4.1.1. Udobnost .....	23
4.1.2. Sklad među umjetnostima .....	24
4.1.3. Ritmički elementi.....	24
4.1.4. Priroda unutra i vani.....	25
4.1.5. Prirodno osvjtljenje .....	25
4.1.6. Boja .....	26
4.1.7. Prilagodljivost.....	27
4.1.8. Geometrijska percepcija .....	28
4.2. Dinamika ritma godine i uređenje prostora .....	28
4.2.1. Jesenski ciklus .....	30
4.2.2. Zimski ciklus .....	33
4.2.3. Proletni ciklus.....	37
4.2.4. Ljetni ciklus .....	40
ZAKLJUČAK.....	43
LITERATURA .....	44
PRILOZI.....	46
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI DIPLOMSKOG RADA .....	49

## **Sažetak**

Ovim se radom osvjetljavaju aspekti uređenja waldorfskog vrtića - kako su ti aspekti povezani sa slikom čovjeka u svjetlu antropozofije i postoji li stvarna veza između uređenja waldorfskog vrtića te rasta i razvoja djece.

Metodika i didaktika waldorfske pedagogije, kao i uređenje prostora, temelji se na antropozofiji - duhovnom učenju čiji je utemeljitelj Rudolf Steiner. U prvom se djelu rada stoga prikazuju temeljne postavke Rudolfa Steinera kroz antropozofiju, a onda i temeljna pedagoška načela waldorfske pedagogije kao pedagogije rođene iz antropozofije. Drugi dio rada prikazuje specifičnu likovnost waldorfske pedagogije, kao dijela umjetničkog izražavanja koje je sveprožimajuće u waldorfskoj pedagogije te propituje da li i iz likovnosti izravno slijedi uređenje waldorfskog vrtića.

Opisane su i temeljne postavke arhitekture interijera zasnovane na waldorfskoj pedagogiji koje je osmislio sâm Rudolf Steiner. Na kraju je predočena povezanost ritma i uređenja prostora, kao i duhovna podloga ritmičkih događanja koju djeci osvješćujemo i kroz prostor koji ih okružje. To je prikazano kroz ritam godine i obilježavanje svetkovina.

Cjelovitost i povezanost su temeljna misao waldorfske pedagogije. One se, također, nalaze i u temeljima uređenja waldorfskog vrtićkog prostora te su danas u uređenju vrtićkog prostora možda aktualnije nego ikad prije.

**Ključne riječi:** waldorfska pedagogija, likovnost, arhitektura interijera, ritam i svetkovine.

## **Design of kindergarten space in the light of Waldorf pedagogy**

### **Summary**

This paper sheds light on aspects of the Waldorf kindergarten design - how these aspects are related to the image of man in the light of anthroposophy and whether there is a real connection between the Waldorf kindergarten design and growth, and development of children.

Methodology and didactics of Waldorf pedagogy, as well as spatial planning, are based on anthroposophy - spiritual teaching founded by Rudolf Steiner. The first part of the paper therefore presents the basic Rudolf Steiner's postulates through anthroposophy, and then the basic pedagogical principles of Waldorf pedagogy as a pedagogy born of anthroposophy. The second part of the paper presents the specific visual arts of Waldorf pedagogy, as a part of artistic expression that is pervasive in Waldorf pedagogy. It also questions whether the arrangement of a Waldorf kindergarten directly unfolds from fine arts.

The basic settings of interior architecture based on Waldorf pedagogy, designed by Rudolf Steiner himself, are also described. Finally, the connection between rhythm and arrangement of space is presented, as well as the spiritual background of rhythmic events that we make children aware of through the space that surrounds them. This is shown through the rhythm of the year and the festivals.

Integrity and connection are the fundamental thought of Waldorf pedagogy. They are also in the foundations of the arrangement of the Waldorf kindergarten space. Today they are perhaps more relevant in the design of the kindergarten space than ever before.

**Key words:** Waldorf pedagogy, fine arts, interior architecture, rhythm, and festival.

## UVOD

U odgoju djece, prostor vrtića doživljavamo kao nužnost da bi djeca mogla u nekom zajedničkom prostoru biti podvrgnuta pedagoškom/odgojnom procesu. Već su pedagozi 20. stoljeća propitivali kako i zašto taj prostor treba urediti da bi bio što svrsishodniji i prilagođeniji djeci u odgojnom smislu. Postoji li stvarni utjecaj prostora na dijete i na čemu to temeljimo, neka su od pitanja kojima se bavi pedagogija. Reggio i Montessori idu čak i korak dalje označujući prostor i njegovo uređenje kao „trećeg odgajatelja“, uz roditelje i odgajatelje.

Može li prostor uređen u svjetlu waldorfske pedagogije biti aktualan i danas i kakav je njegov utjecaj na rast, razvoj i odgoj djeteta današnjice? Ovim radom želimo prikazati postavke uređenja dječjeg vrtića u svjetlu waldorfske pedagogije i pokušati odgovoriti na prethodno pitanje. U prvom dijelu rada se daje prikaz teorijske osnove waldorfske pedagogije utemeljene na antropozofiji i cjelokupnom filozofskom, umjetničkom i znanstvenom opusu Rudolfa Steinera. Nadalje, umjetničko izražavanje, čiji dio je i likovnost, prikazuje se kao odrednica praktičnog i metodičkog rada u waldorfskom vrtiću. Prikazane su specifičnosti likovnosti i tehnika koje se provode u waldorfskom vrtiću. Iz likovnosti većim dijelom proizlazi didaktički i metodički rad s djecom pa onda posljedično i uređenje prostora u kojem djeca borave. U četvrtom dijelu rada prikazane su specifičnosti uređenja vrtićkog prostora prema waldorfskoj pedagogiji. To su arhitektonski elementi, ali i elementi nastali iz ritmičnosti, kao jedne od osnovnih pedagoških načela waldorfske pedagogije. Praiskonska čovjekova potreba da prati ritam prirode prikazana je kroz elemente uređenja prostora.

Ovim se radom propituje utemeljenost primjene ovog specifičnog uređenja temeljenog na waldorfskoj pedagogiji u praksi te prati li ovakvo uređenje prostora trendove današnje pedagogije.

## **1. WALDORFSKA PEDAGOGIJA**

Waldorfska pedagogija usmjerena je na dijete i njegov cjeloviti razvoj, a sve što je u službi te pedagogije usmjereno je na pojedine razvojne faze djeteta. Odgajanje djeteta teče u skladu s njegovom životnom dobi, tj. razvojnom dobi, dakle ni prerano ni prekasno, već pravovremeno. Waldorfska pedagogija iznikla je iz antropozofije čiji je utemeljitelj Rudolf Steiner.

### **1.1. Rudolf Steiner**



**Slika 1. Rudolf Steiner**

Rudolf Steiner se rodio 1861. u Kraljevcu, međimurskom mjestu tada na granici između Austrije i Ugarske, kao sin austrijskog željezničarskog činovnika. Završio je Realnu gimnaziju u Bečkom Novom Mjestu te studirao matematiku i prirodne znanosti na Visokoj tehničkoj školi u Beču. Na sveučilištu je osim toga slušao filozofiju, književnost, psihologiju i medicinu. Još kao student bio je angažiran oko uređivanja Goethevog prirodoznanstvenog opusa, što je imalo velikog utjecaja na njegov kasniji rad. Kao dijete je imao nadosjetilna iskustva, što je obilježilo njegov život.



Steiner je 1900. počeo držati javna predavanja u koja je uključivao i svoja nadosjetilna iskustva. U predavanju 1902., pred članovima društva „Giordano Bruno“ u Berlinu, pored ostalog je iznio svoj životni zadatak: Iznaći nove metode istraživanja duše na znanstvenoj osnovi. Od tada ga smatraju teozofom. Uslijed brojnih neslaganja, 1913. se odvojio od Teozofskog društva utijevši svoj vlastiti put duhovnog istraživanja - antropozofiju (od grčkog *antrophos* = čovjek, i *sophia* = mudrost). U proljeće 1919., Njemačkoj je prijetio građanski rat. Prvi svjetski rat je ostavio pustoš. Gospodarski život je doživio slom. Vladale su glad i epidemija. U takvom je okružju Rudolf Steiner potaknut antropozofski orijentiranim državnim činovnicima, industrijalcima i znanstvenicima iznio svoju koncepciju novog socijalnog pokreta. Steinerovo umijeće odgoja se također temelji na socijalnim intencijama i nemoguće je shvatiti uloge odgoja i obrazovanja, koje je on utemeljio, ako se ne sagleda njena duboka povezanost sa socijalnim pitanjima. Prema Carlgrenu: „Rudolf Steiner se zalagao za socijalnu 'tročlanost', koja područja gospodarstva, pravnog i duhovnog života promatra i obrađuje kao tri paralelno postojeće društvene funkcije kojima se upravlja u međusobnoj neovisnosti.“ „Ciljevi koji su bili u osnovama njegova rada na planu socijalne tročlanosti, mogu se izraziti u obliku triju kratkih formulacija: duhovna sloboda u kulturnom životu, demokratska jednakost u pravnom životu, socijalno bratstvo u gospodarskom životu.“ (Carlgren, 1990, str. 10 i 11). Ako želimo razumjeti waldorfsku pedagogiju, moramo razumjeti ideju socijalne tročlanosti. Jedan od glavnih ciljeva Steinerove pedagogije je buđenje i njegovanje socijalnih sposobnosti već u samom čovjekovom djetinjstvu. Ideja socijalne tročlanosti naišla je na veliki odjek među radništvom tadašnjeg doba. U njegovom predavanju o socijalnim temama, održanom u tvornici cigareta Waldorf-Astoria u Stuttgartu, 23.04.1919., najveći odaziv je imao dio o odgoju. Radnici su jasno izrazili želju za osnivanje škole po principima koje je izložio Steiner, što se uz pomoć šefa poduzeća i komercijalista, Emila Molta i ostvarilo 07.09.1919. Temelj pedagogije koja će se provoditi u toj novoosnovanoj Waldorfskoj školi, koja je naziv dobila po mjestu gdje je začeta, je antropologija. Antropologija čovjeka promatra s tri gledišta: kao tjelesno, duševno i duhovno biće. (Carlgren, 1990)

Pored znanstvenih i filozofskih radova Rudolf Steiner je bio i plodan umjetnik. Pisao je drame i misterije, koje su bile izvođene na pozornicama Münchena. Utemeljitelj je euritmije, umjetnosti pokreta koja čini vidljivima duhovne aspekte govora i glazbe. Bavio se pitanjima arhitekture, zdravstva i agronomije.

Prema njegovoj zamisli, u Dornbachu kraj Basela u Švicarskoj, izgrađena je zgrada Goetheanum, sjedište njegovog Sveopćeg antropozofskog društva i Škole duhovne znanosti. „Goetheanum je možda i najvažnije djelo u opusu umjetnika-filozofa jer kroz arhitekturu utjelovljuje Steinerovu želju ujedinjavanja elementa poput kazališta, duhovnog centra ali i kuće za stanovanje.“ (Kürten, Kreizer, 2011)

Zgrada je izgrađena od drveta, s betonskim temeljima, oslikanim prozorima, stropovima oslikanim motivima iz čitave ljudske povijesti, izrezbarenim bazama i kapitelima stupova te arhitravima s prikazima metamorfoza. Zgrada je otvorena 1920. godine. „Bila je to impresivna drvena građevina s dvije kupole i bogato izrezbarenim i obojanim interijerom.“ ([www.goetheanum.org](http://www.goetheanum.org), str.9)

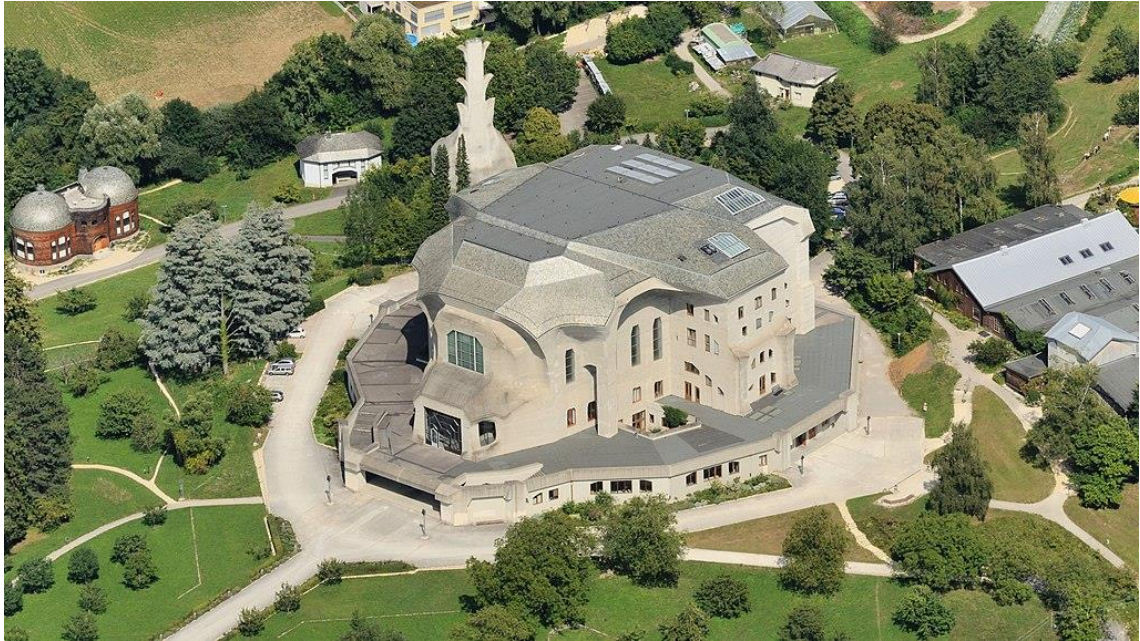
Izgorjela je u požaru u novogodišnjoj noći s 1922. na 1923. godinu.



Slika 2. Prvi Goetheanum

Druga zgrada Goetheanuma izgrađena je 1928. od armiranoga betona prema Steinerovom nacrtu, ali tri i pol godine nakon njegove smrti. Ovo je u povijesti arhitekture prva monumentalna zgrada u kojoj je ovaj materijal korišten za kiparske oblike i predstavlja začetak organske arhitekture.

Upravo Goetheanum, kao djelo koje spaja umjetnost, arhitekturu, prirodne oblike i materijale predstavlja sve što je Steiner smatrao bitnim elementima i za odgoj u svjetlu waldorfske pedagogije.



Slika 3. Drugi Goetheanum

Steiner je iza sebe ostavio bogatu ostavštinu: oko 270 zabilježenih ciklusa predavanja, na stotine eseja, oko četrdeset knjiga te nacрте za 15-ak zgrada.

Rudolf Steiner umro je 30. ožujka 1935. u Dornachu.

## 1.2. Temeljne postavke

U temelju svake pedagogije je slika čovjeka pa se tako i waldorfska pedagogija temelji na antropozofskoj slici čovjeka, koja nije samo filozofsko razmišljanje ni mistični idealizam, već rezultat intenzivnog duhovnog istraživanja. Za razumijevanje čovjeka važno je od kud on dolazi i kamo ide. Prema Steineru, ljudska duša iz svoje duhovne domovine ide prema fizičkom tijelu da bi ispunila svoju zadaću na Zemlji. Nakon tjelesne smrti duša prolazi kroz fazu objašnjenja i učenja u duhovnom svijetu i tad se opet utjelovljuje na Zemlji. Prema Seitz i Hallwachs, „Tijelo podliježe zakonu nasljeđa, duša podliježe zakonu sudbine/karme kojeg sama stvara.“ (Seitz, Hallwachs, 1997, str. 121). U središtu antropozofske slike čovjeka je i Krist, koji je postavši čovjekom i prolazeći kroz smrt na križu uzdrmao pitanje karme. S tim što se božansko biće pretvorilo u čovjeka ljudi su dobili prijatelja i spasitelja u duhovnom svijetu. Kako i sam Steiner kaže: „Duhovna znanost kako ju mi doživljavamo ne teži stvaranju neke nove religije“ i „Duhovna znanost ne želi nadomjestiti kršćanstvo, ali želi instrument preko kojeg se može spoznati kršćanstvo.“ (Seitz, Hallwachs, 1997, str. 122).

Cjelokupni proces u waldorfskoj školi ili vrtiću od temelja je kršćanski orijentiran. Budući da dijete dolazi na zemlju iz duhovnog svijeta, ono donosi izvornu religioznost koju odrasli trebaju sačuvati i njegovati, a ne odgajati.

Rudolf Steiner provlači tročlanost kroz sva područja ljudskog života i djelovanja. On raščlanjuje čovjeka na tri dijela: fizičko tijelo, koje ga veže za ovozemaljski svijet; duh, preko kojega ulazi u duhovnu domovinu; i dušu, koja preko osjećaja povezuje ta dva svijeta. Ljudski organizam se raščlanjuje na živčano-osjetilni sustav, ritmički sustav (krv, disanje) te sustav udova i razmjenu tvari. Kroz tročlanstvo promatra i izražavanje života: mišljenje je povezano s osjetilno-živčanim sustavom, osjećaji s ritmičkim sustavom, a htijenje s udovima.

Steiner razlikuje i dijelove bića čovjeka, a to su: fizičko tijelo, eterično tijelo, astralno tijelo i Ja tijelo. Ta četiri dijela bića nisu od početka jednako razvijena već se njihov razvoj ostvaruje u koracima od sedam godina. Novorođenče ima samo fizičko tijelo. Osjetilni podražaji koji dolaze ne prolaze kroz filter tako da prodiru duboko u tijelo. Malo dijete cijelim tijelom opaža i oponaša. S ispadanjem mliječnih zuba na početku drugog sedmoljeća, eterično tijelo se oslobađa od svoje uloge stvaranja organa, tj. ono se sada rađa i stoji na raspolaganju kao instrument učenja. Prestaje pravo oponašanje i dijete sad slijedi autoritet koji voli –učitelja. Na prijelazu prema trećem sedmoljeću dolazi do tzv. zemaljske zrelosti, oslobađa se astralno tijelo. Mladi čovjek može sam prosuđivati te samostalno i odgovorno djelovati. Tek sad moguće je donijeti unutarnje moralne odluke prema svojoj savjesti. Negdje oko 21. godine rađa se Ja tijelo. Tada čovjek počinje zaista upravljati svojim životom. Do tada su ga vodili karma i ljudi iz okoline, kao i opažanja svijeta. Osnovni zadatak odgajatelja je usklađivanje duševnog, duha i tjelesnosti djeteta.

### **1.3. Pedagoška načela**

Strahopoštovanje je stav koji bi svako tko je u kontaktu s djecom trebao imati. Ne treba ih pokušavati odgojiti prema vlastitim planovima ili planovima društva, nego oslušivati njihovu pravu prirodu i stvarati ozračje da ona raste i razvija se. Prema Seitz i Hallwachs, pravi pedagoški koraci i mjere se ne izvode iz programa ni iz teorije, nego nastaju tako da odgajatelj razvija svoju intuiciju i osluškuje ono što se u djetetu zbiva te istražuje što je dijete donijelo na svijet i što bi za njegov život bilo dobro. (Seitz, Hallwachs, 1997)

Rad s djecom prema waldorfskoj pedagogiji većinom je zasnovan na temperamentima. Temperamenti su: melankolik (zamišljen, iznutra jak, sklon dubokom razmišljanju) u čijem djelovanju prevladava njegov ja, kolerik (iznutra jak, lako se uzbuđi, brzo se naljuti) kod kojeg prevladava astralno tijelo, sangvinik (iznutra je slabiji, lako mu je skrenuti pažnju, površan) kod kojeg prevladava eterično tijelo te flegmatik (iznutra slab, miran, lijen, sklon nepokretnosti) kod kojeg prevladava fizičko tijelo. Dijete je u prvih sedam godina pretežno sangvinik, a njegov vlastiti temperament stvara se tek kasnije. Kod djelovanja na temperamente važi pravilo „na isto se djeluje istim“.

Ritam sedmogodišnjih razdoblja je u antropozofskoj pedagogiji bitan i proizlazi iz usmjerenosti na cjelovit razvoj djeteta. Sedmogodišnja razdoblja omogućavaju nam da ispravno pedagoški djelujemo. Sve što dijete uči cjeloviti je doživljaj koji se stječe preko tijela, osjećaja i glave.

„Osjetila su vrata kroz koja svijet ulazi u čovjeka“ (Seitz, Hallwachs, 1997. str. 132). Rudolf Steiner navodi dvanaest osjetila:

- Vanjska osjetila su: ja–osjetilo, osjetilo za razmišljanje, osjetilo za riječi i osjetilo sluha i ona su podređena mišljenju.
- Vanjsko-unutarnja osjetila su: osjetilo vida, osjetilo ukusa i osjetilo mirisa i ona su podređena osjećajima.
- Unutarnja osjetila su: osjetilo ravnoteže, osjetilo za kretanje, osjetilo života i osjetilo opipa i ona su podređena opipu.

Cilj waldorfske pedagogije je da se u radu obuhvate sva djetetova osjetila. Osposobljavanje osjetila je ono što se provlači kroz sve učenje i doživljavanje. To onda podcrtava važnost okoline i materijala koji dolaze u susret osjetilima, što se osvjetljava i ovim diplomskim radom.

Dijete koje je vrtičke dobi nalazi se u prvom ciklusu razvoja. Otvoreno je prema svijetu i reagira u cijelosti kao osjetilno i voljno biće. Svi osjetilni utisci koji dolaze iz neposredne okoline duboko se odražavaju na njegov razvoj, sve do unutarnjih organa. Sâmo dijete je osjetilni organ. U ovom razdoblju dijete stupa u odnos sa svijetom oponašajući ga i u tom oponašanju njegovi se organi formiraju i razvijaju. Ti utisci nisu samo tjelesni, već i emocionalni i duhovni, a o njima ovisi kako će dalje teći djetetov rast i razvoj. Okolinu čine odrasle osobe, koje dijete može oponašati, te fizička okolina, čime dolazimo do važnosti uređenja waldorfskog vrtića i doma.

## 2. LIKOVNOST U WALDORFSKOJ PEDAGOGIJI

„Čovjek povezuje čulno sa nadčulnim u umjetnosti i pomoću umjetnosti se dokazuje kao slobodna stvaralačka duša.“ (Huzjak, 2006, str. 1) Umjetnost je sveprožimajuća i u waldorfskoj pedagogiji ona ne živi samo u umjetničkim aktivnostima, ona zadire u sve aspekte odgoja i obrazovanja i odgaja u moralnosti i slobodi. Prema Valjan Vukić i Miočić, umjetnost uči strpljivosti, ustrajnosti, radnim navikama i priprema za stvarnost. Svaki oblik umjetnosti zahtijeva cjelokupnog čovjeka. (Valjan Vukić i Miočić, 2012) Umjetničke aktivnosti sastavni su dio dnevnog, tjednog, mjesečnog i godišnjeg ritma waldorfskih škola i vrtića. Tu spadaju slikanje, crtanje modeliranje, muziciranje, recitiranje, izvođenje dramskih prizora, euritmija. Karakteristika odgojnog procesa pogotovo u mlađoj školskoj i vrtićkoj dobi je ta da sve što se radi u umjetničkom i likovnom smislu ujedno je i u pedagoškom smislu. Likovnost u waldorfskoj pedagogiji u sebi obuhvaća slikanje, crtanje, plasticiranje (modeliranje i građenje) i srodne aktivnosti kao ručni rad i obrti (zanatstvo) koji su bliski dizajnu. (Huzjak, 2006) Sve tehnike koje se koriste se primjenjuje prema uzrastu i imaju svoju razvojnu ulogu. One imaju svoju važnost kao metodički postupak ali i svoje pravo vrijeme. Tehnike koje se provode u waldorfskom vrtiću su: slikanje, crtanje, modeliranje, kolaž, filcanje te oblikovanje drveta i različitih prirodnih materijala.

### 2.1. Slikanje

Slikanje tehnikom *mokro na mokro* je aktivnost koja se provodi u vrtiću od najranije dobi. Slikanjem se razvija duševnost. Malo dijete, koje je tek pristiglo na Zemlju, je duša utjelovljena u fizičko tijelo i još nezaštićena životnom snagom eteričnog tijela ili snagom razlučivanja astralnog tijela, duša koja se još uvijek prisjeća jedinstva i zato se smatra primjerenim uroniti je u ovakvu aktivnost kao što je slikarstvo. Fenomen vode, odnosno medij vode primjeren je djeci vrtićkog uzrasta. On ukazuje na fluidnost, nema čvrstih granica, sve je živo, pokretljivo upravo kao i dijete ove dobi. Zbog ovoga djecu tog uzrasta lako je uvesti u medij vode i tehnike slikanja *mokro na mokro*. U samom procesu slikanja sve se događa postupno, tek radeći sliku dolazi se do rješenja. Voda diktira takav rad i ne možemo unaprijed donijeti nacrt, a i za takav kognitivni element dijete još nije spremno. Kod vodene podloge koju donosi tehnika *mokro na mokro*, podloga jako sjaji i to dovodi do iskustva omjera, koje djeca koja su upravo u procesu „smještanja“ u vlastito tijelo, upravo i trebaju. Koriste se široki kistovi koji



uvode u plošnost boje i daju gestu, a gestom se kultivira pokret. Ovom tehnikom djeca se senzibiliziraju za kvalitetu pokreta, boje, tona, ali i forme. (Bašić, Bubanko, Katarinčić, Miljević, Richter, 2003. i 2004.) Prilikom slikanja koriste se biljne akvarel boje - u početku samo tri osnovne boje: žuta, crvena i plava - da ih netom utjelovljena duša može opaziti preko sjećanja koja donosi sa sobom. (Huzjak, 2006) Svaka od ovih boja ima svoj karakter i kvalitetu koju djeca trebaju upoznati, doživjeti prije nego je počnu miješati s drugima. Boje kojim djeca slikaju prate godišnji ritam, npr. zimi plava, u jesen nijanse crvene i žute, u proljeće žuta i plava, a ljeti žuta, crvena i plava. Djeca eksperimentiraju s bojom, ritmom, pokretom i ne crtaju realistične figure. Djeca stupaju u dijalog s bojom i iz tog se dijaloga događa susret ploha, pokret, nadahnuće te razvija mašta.



**Slika 4. Slikanje *mokro na mokro*, crvena**

Satovi slikanja *mokro na mokro* brižljivo su pripremljeni i u tradiciji ritmičnosti tjedna, uvijek se događaju u istom danu u tjednu. Teglica s bojom pripremljena je za svako dijete i sve su brižljivo poredane na za to pripremljenom prostoru. Djeci se materijal dijeli određenim redoslijedom: prvo podlošci pa papir, spužvice, voda te na kraju boja. Odgajatelj ispriča neku priču koja će djecu podsjetiti na samu prirodu boje, npr. o suncu za žutu ili moru za plavu, podijele se kistovi i slijedi susret djeteta i boje. Uvijek nakon slikanja radovi se izlože. U kasnijoj se dobi i promatraju od strane sve djece i komentiraju ne kao kritika i pohvala, već kao kritički osvrt.

Sati slikanja su kao ritual, svečanost koja ima ustaljene korake, koji se ponavljaju. To postaje navika. Sve to djetetu daje sigurnost iz koje prirodno slijedi moralnost. Slikanje *mokro na mokro* je fluidno, maštovito, ono pripada srcu.

Likovnost u waldorfskom vrtiću ne temelji se isključivo na slikarstvu, važnu ulogu ima i crtanje.

## **2.2. Crtanje**

Crtanje se provodi voštanim bojama. Djeca vole crtati voštanim bojicama jer su jarke, masne i dobro prijanjaju na sve vrste papira. Djeca ne koriste crtanje za izražavanje oblika ili formi, oblici u ovoj dobnoj skupini nastaju susretom ploha ili boja. Crta se u ovom razvojnem dobu javlja u svojstvu pokreta. Djeca se spontano izražavaju kroz crtež prvo kruženje, a onda se to spontano razvija da bi prerاسlo u rendgensko crtanje. Oni crtaju pokret i tek će poslije svom uratku dati imenom neku formu. Iza crtanja stoji pažnja, opažanje, numeriranje, svijest i memoriranje. Crtanje je kognitivna djelatnost. Djeca vrtićke dobi u svom snenom, maštovitom svijetu još nisu spremna za crtanje izraženo kroz oblike i forme. Poznato je da se pri upisu djeteta u školu kao ocjena stupanja zrelosti koristi djetetov crtež sebe i kuće.

## **2.3. Modeliranje**

Modeliranje je značajno u kreativnom izričaju djece, a posebno postaje značajno kroz svjetlo veze ruka-mozak-govor. Najčešće se modelira voskom. Vosak koji je na početku tvrd gnječenjem, pljeskanjem i preturanjem po rukama postaje mek i podatan i onda se može oblikovati. To je za djecu kao čarolija i ona pokazuju veliki interes za to. Kad zadovolje potrebu za taktilnim iskustvom materijala djeca počinju eksperimentirati s oblikom stvarajući kuglice, štapiće i pločice - ustvari praoblike. Istražuju i količinu, uvijek mogu dodati i oduzeti te opet stvoriti cjelinu.

Još jedan materijal koji se koristi za modeliranje je tijesto. U ritmu tjedna jedna od aktivnosti je vrlo često miješenje kruha npr. četvrtkom. To je uvijek prilika da djeca iskušaju materijal, kako voda čini da sve postane puno gnjecavije, a dodavanjem brašna opet dobijemo finu loptu koju možemo oblikovati kako želimo. Od tijesta se prave različite forme kroz oponašanje odgajateljice, ali i iz vlastite mašte.



## **2.4. Kolaž**

U tehnici se najčešće koristi transparentni papirom za izradu lampica i slika. Izrađuju se i pokretne slikovnice. U godišnjem ritmu, prozirni papir za izradu kolaža najčešće koristimo u jesenjim svetkovinama, stvarajući lampicama ugođaj zasjenjenosti i snenosti, te u vrijeme oko sv. Nikole stvarajući prozirne slike. To je doba kad se priroda povlači u nutrinu zemlje, a i čovjek povlači svoje snage u nutrinu - sve životne snage su pounutrenjene - a to želimo postići i u okruženju. Lampice se izrađuju od staklenki na koje se lijepi prozirni papir koji doprinosi igri svjetla i čarobnosti ili se od okvira od kartona stvaraju lampice na čije prozorčice lijepimo prozirni papir. Lampice u kojima je lučica nose se u jesenjim svetkovinama, često uz pjesmu. Slike izrađene od prozirnog papira stavljaju se u prozor, stvarajući prelijepu igru svjetla.

Slikovnice koje se koriste u waldorfskom vrtiću često izrađuju djeca i odgajateljice ilustrirajući priču ili bajku ili stvarajući novu priču. To su takozvane pokretne slikovnice koje se izrađuju kombinacijom kolaža te slikanja, crtanja dodatkom flaksa komadića drveta ili kartona; bušenjem i lijepljenjem dobiva se pokretnost i trodimenzionalnost (npr. brod plovi po moru ili ribica izranja iz valova). Djeca su u ovom razvojnem razdoblju u volji, stalno o u pokretu, tako da je ovakva slikovnica bliska njihovom biću. Nikad se ne prikazuju životinje i biljke s ljudskim osobinama, već realno kakve one jesu u stvarnosti.

## **2.5. Oblikovanje neupredene vune, filcanje/tkanje**

Posebnost likovnosti waldorfskog vrtića je upravo korištenje neupredene vune koja je prirodni materijal i djeci pruža sasvim drugačiji osjetilni doživljaj pri oblikovanju. Vuna je istovremeno i oštra i meka te se mijenja pod utjecajem vode, ali na jedan sasvim drugačiji način od boje. Obrada vune zahtijeva opetovane pokrete koji se ritmički ponavljaju, bilo da se radi o upređanju, filcanju ili tkanju, što podcrtava ritmičnost kao temeljno načelo odgoja u waldorfskoj pedagogije.

Filcanje je tehnika obrade vune kojom možemo izrađivati slike, što u vrtićima najčešće i radimo s djecom, ali možemo raditi i predmete za upotrebu poput papuča ili šešira. Vrlo često s djecom radimo filcane loptice. Postupak izrade loptica posebno ima terapeutsku važnost kod djece s teškoćama u razvoju dajući im iskustvo usredotočenosti i unutarnjeg mira. Od loptica se naknadno rezanjem rade predmeti za igru i ukrašavanje prostora (bubamare, cvjetovi i sl.).

Tehnika filcanja - izvođenje:

Vuna za korištenje mora biti od ovce pramenke, masna i prilično čista.

Stol pokrijemo velikim najlonom na kojega položimo prostirku od trstike, a vunu u tankim pramenčićima slažemo u oblik pravokutnika. Vunu obilno poprskamo vrelom vodom i preko stavimo til. Provjerimo je li vuna ravnomjerno nanescena i sve premažemo sapunom za pranje rublja. Trljamo kružnim pokretima cijelim dlanom, uvijek u istom smjeru, dok ne dobijemo kompaktnu masu. Postupak ponavljamo najmanje tri puta. Ostavimo da se suši preko noći. Ponovo namočimo vrućom vodom i sad možemo napraviti sliku od vune u boji pazeći da stavljamo tanke pramenove, jer ih jedino tako možemo ufilcati. Postupak ponavljamo kao i prethodni dan - složimo motiv ili apstrakciju, poprskamo vrelom vodom, prekrijemo tilom i namažemo sapunom te kružno utrljavamo. Kad je postupak gotov istisnemo višak sapuna. Ispod stavimo suhi ručnik i smotamo sliku u rolu da pokupimo višak sapunice. Nakon toga pod tušem, na kosini lagano ispiremo da izađe sva sapunica. Ocijedimo, opetovano umotamo u ručnik i zatim rastegnemo i sušimo.



**Slika 5. Filcana slika – behar**



**Slika 6. Filcana slika  
(uprizorenje bajke)**



**Slika 7. Filcana slika na svetkovnom  
stolu (uprizorenje bajke)**



**Slika 8. Filcane cvjetovi**



**Slika 9. Filcane lišće stabla**



**Slika 10. Filcana bubamara**



**Slika 11. Filcana torbica za lutke**

Tkanje je više tehnika ručnog rada kojom djecu približavamo dizajnu. Na malim pravokutnim ručno izrađenim stanovima opetovanim provlačenjem niti djeca stvaraju vlastite kreacije tkanina i uzoraka. Ona istovremeno vježbaju finu motoriku i upornost.

## **2.6. Oblikovanje drveta**

Već u vrtićkoj dobi, djeca u waldorfskom vrtiću mogu se okušati u obradi drveta i to s „pravim“ alatima. (Djeca u waldorskom vrtiću se koriste svim alatima kojima se koriste i odrasli ljudi, to nisu plastične imitacije, npr. za rezanje jabuke se koristi nož.) Ti prvi koraci u obradi drveta daju sada sasvim različitu kvalitetu iskustva od onih do tada stečenih. Jednom oduzeti materijal ne može se više vratiti. Djeca ove dobi ne mogu unaprijed stvoriti i vidjeti ideju nečega što žele izraditi, a onda to i uobličiti. Njihovi prvi pokušaji u obradi drveta više su istraživanje materijala, prenošenje pokreta, a onda taj komad drveta može u igri postati sve što mašta može zamisliti.



**Slika 12. Lira**

## **2.7. Oblikovanje različitih prirodnih materijala vezano uz svetkovine ili slobodnu igru**

Sljedeći ritam godine i prigodno za pojedine svetkovine oblikuju se različiti prirodni materijali i izrađuju upotrebni i ukrasni predmeti. Neki od primjera za oblikovanje prirodnih materijala su:

- izrada lutki, životinja i bilja od filca, neupredene vune, svile i tkanine, štapića za lulu i drugih materijala,
- izrada slamnatih zvjezdica povodom svetkovine žetve,
- izrada papirnatih zmajeva za puštanje u svrhu kontroliranja zla za Miholje,
- šivanje vrećica za darove za blagdan sv. Nikole,
- ukrašavanje jaja i izrada uskršnjih gnijezda za Uskrs,
- izrada vjetrenjača od papira za Uskrs,
- pletenje vjenčića od cvijeća za Ivanje
- izrada leteće loptice/žar ptice od tkanine kamenčića i traka od krep papira povodom ljetne svečanosti.



### 3. VEZA LIKOVNOSTI I UREĐENJA PROSTORA

Cjelokupna waldorfska pedagogija prožeta je umjetnošću. Tako možemo reći da je i uređene prostora obilježeno umjetnošću, a ponajprije likovnošću. Ako počnemo od boje zidova vrtića, boja breskvinog cvijeta nanosi se na zidove na način da ostavlja dojam fluidnosti, prozirnosti, prelijevanja - slično utisku koje dobivamo slikajući tehnikom *mokro na mokro*. Zidovi su često ukrašeni dječjim radovima u tehnici *mokro na mokro*. Djeca moraju moći crtati pokretom jer upravo u ovom razdoblju crta za njih nije oblik već pokret, a prostor mora omogućiti djetetu kretanje i istraživanje pokreta. Cjelokupni prostor vrtića najčešće je ukrašen drvenim namještajem i djeca starijih dobnih ciklusa vrlo često i sama izrađuju dijelove namještaja. Sastavni dio unutarnjeg uređenja vrtića je lira, koja ima i uporabnu i ukrasnu funkciju te je najčešće izrađena od strane odgajatelja. Igračke koje popunjavaju drvene police vrtića su najčešće izrađene od komada drveta i osnovnih su oblika i boja. Lutke i životinje koje su izradile odgajatelji i djeca su od tkanine i ispunjene su vunom.



Slika 13. Filcana igra križić-kružić

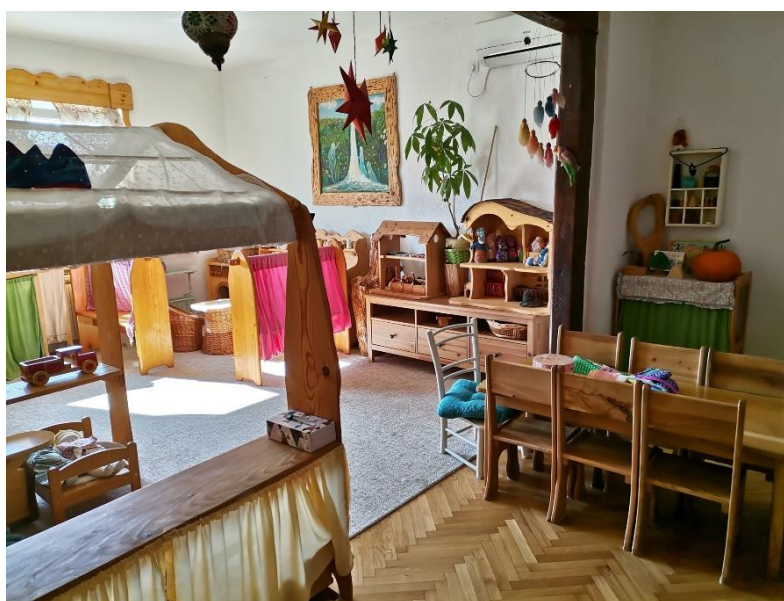
Ritam godišnjeg uređenja vrtića prati svetkovine, a svetkovinski stol je vidljivi izraz duhovne podloge svetkovine koja je u tijeku. Svetkovinski stol i cjelokupni interijer vrtića ujedno su i izložbeni prostor za uratke nastale u likovnom djelu umjetničkog izražavanja djece. Iz duhovnosti slijedi likovnost, a iz likovnosti slijedi uređenje waldorfskog prostora.

## 4. UREĐENJE VRTIČKOG PROSTORA TEMELJENO NA WALDORFSKOJ PEDAGOGIJI

Uređenje vrtićkog prostora temeljeno na Waldorfskoj pedagogiji izravno je povezano sa značajem osjetilnih iskustava u ljudskom razvoju. Osjetilna iskustva tijekom ranog razvoja vezana su i za iskustva u prostoru i s prostorom. U izravnoj vezi s prirodom, prirodnim materijalima, osvjetljenjem te upotrebom boja stvara se prostor, okruženje sigurnosti i povjerenja za fizičko i duševno učenje. Učenje u ovakvim okolnostima, zajedno s drugim čimbenicima, ima potencijal razvijati puni kreativni potencijal djeteta -ono za što je ono došlo na ovaj svijet.

### 4.1. Arhitektura i interijer

Kao i pedagogija, arhitektura waldorfskih vrtića i uređenje njihovih interijera oslanja se na antropozofsku filozofiju te primjenjuje njene osnovne postavke. Osnovno načelo je holistički pristup ljudskom biću. Duh, osjećaji, misli i mašta smatraju se jedinstvenima za svakog pojedinca, a misli, osjećaji i postupci su povezani. Fokus je na odgoju pojedinca koji će biti sposoban povezati se sa samim sobom i društvom, što je vrlo aktualna ideja vodilja i sada u 21. stoljeću. Provođenje ovakve filozofije kroz pedagogiju odvija se u vrtićima i školama koje svojom organizacijom prostora, uređenjem interijera i eksterijera trebaju omogućiti podršku provođenju ideje u djelo i podržati načelo cjelovitosti.



Slika 14. Cjelovitost prostora

Prema antropozofiji, kao što smo već ranije naveli, ljudski se razvoj odvija u ciklusima od po sedam godina te bi prostor u kojemu se odvijaju odgoj i obrazovanje pojedinaca danog uzrasta trebao pratiti potrebe i pedagoške ciljeve tog uzrasta.

Ciklus 0-7 godina, vrtićki uzrast, ima potrebu za razvojem kroz slobodu kretanja i istraživanja. Ovaj je ciklus ujedno i najvažniji te je temelj za budući razvoj slobodnog pojedinca. U ovom se razdoblju događaju tri najvažnija postignuća čovjeka tijekom njegovog života kao pojedinca, a i gledano filogenetski, pa možemo reći da se kroz njih čovjek razvio u vrstu kakva jest danas. To su razvoj uspravnog hoda, govora i trenutak kad čovjek sebe doživi kao „ja“ - izdvojen jedinku.

Waldorfski vrtić kao podrška ovim velikim događajima i kao podrška slobodi kretanja i istraživanja nastoji imitirati atmosferu doma. Kao produžetak doma, nastoji stvoriti atmosferu sigurnosti koja može biti kulisa ovih važnih trenutaka ljudskog razvoja. Tu borave djeca raznih dobnih skupina, koja su u neku ruku kao i braća i sestre u vlastitom domu i podsvjesno obrazuju jedni druge svojim iskustvima.

Kako navodi Magliani, arhitektura zgrada u kojima se nalaze waldorfski vrtići i škole, kao i waldorfska pedagogija, prati osnovne postavke antropozofije. Antropozofski arhitekti predlažu neke parametre koji se mogu naći u većini waldorfskih škola, odnosno vrtića. Prostor mora moći omogućiti sveukupni doživljaj obrazovanja, što je jako važno za školu, a unutarnja organizacija mora biti primjerena svakoj provedenoj aktivnosti, kao što su satovi kiparstva, stolarije, zanata... Prostor mora biti u skladu s dobi i razvojnim ciklusom djece koja u njemu borave. (Magliani, 2020)

Slijede neki od kriterija koje Magliani navodi da bi ih trebali zadovoljavati prostori uređeni za izvođenje i provođenje Waldorfske pedagogije.

#### **4.1.1. Udobnost**

Tijekom ovog razvojnog razdoblja (0-7 godina), važno je da dijete boravi u domu, u izravnom kontaktu s majkom/obitelji i svim aktivnostima koje se u domu odvijaju. Zato vrtićki prostori namijenjeni ovoj dobnj skupini nastoje pružiti udobnost, sigurnost, gostoljubivost i poticajno okruženje. Prostor je najčešće organiziran kao cjelina, poput doma, s kutcima za određene aktivnosti. Npr. veliki prostor uključuje kutak za pripremu i jedenje obroka te područje za igru ili osamu. Često se prostori za igru odvajaju posebnim stalcima, prekrivenim marama ili stolnjacima i tako postaju izdvojen kutak za igru s lutkom ili za osamu. Podloga ove prostorne organizacije je da



će se dijete osjećati sigurnije i zaštićenije u ovim malim prostorima. Vrtićki prostor je slika doma.



**Slika 15. Kutak u nastajanju**

#### **4.1.2. Sklad među umjetnostima**

Rudolf Steiner je smatrao da je arhitektura integracija svih umjetnosti te se zato umjetnički dio obrazovanja smatra važnim dijelom waldorfske izobrazbe. On je i sâm davao naputke o arhitektonskoj izvedenosti i uređenju unutarnjeg prostora škola i vrtića, a najljepši primjer toga je Goetheanum.

U waldorfskom vrtićkom prostoru nalazi se puno mjesta gdje se izlažu umjetnička djela koja su stvorila djeca, ali i odgajatelji. Svetkovni stol često ima izložena umjetnička djela oblikovanja ručicama djece. Prostor mora biti takav da omogućuje izvođenje euritmije, kao jednog od načina umjetničkog izražavanja u waldorfskom vrtiću, kao i dramaturgiju bajki, sviranje lire ili blok flaute.

#### **4.1.3. Ritmički elementi**

Bitan dio odgoja zasnovanog na waldorfskoj pedagogiji je ritam. Prostor mora odražavati ritam koji je svakodnevica djetetovog života i vraćati ga u taj ritam kad ga iznutra nema. U arhitekturi se ritam pojavljuje kroz ponavljanje elemenata, npr. okvira ili stupova.



**Slika 16. Ritam prostora**

#### **4.1.4. Priroda unutra i vani**

Povezanost s prirodom i njenim ritmovima dio je odgojnog procesa waldorfske pedagogije i smatra se blagotvornom za cjelokupan razvoj i zdravlje djeteta. Materijali iz prirode, poput šišarki, grana, panjeva, korijenja, sjemenki, kamenja, školjaka i drugih, često su dio aktivnosti s djecom, kao i njihovog umjetničkog izražavanja i igre. Plastika i igračke izrađene do kraja, koje ne dozvoljavaju mašti da se razvija, smatraju se nepoželjnim. Vanjski prostori vrtića u kojima se odvijaju slobodna igra i druge aktivnosti najčešće obuhvaćaju područja zemlje i pijeska, kao i veliku količinu bilja koje je, prema mogućnostima, posađeno u zemlju ili u posude. Drveće je to koje daje mogućnosti djeci da osvijeste svoje fizičko tijelo i što se s njime može. Poželjne su i kućice na stablu ako to uvjeti dozvoljavaju.

Upotreba prirodnih građevinskih materijala ili barem obloga je preporučena. Namještaj u prostoru je najčešće od drveta koje je brižno obrađeno da se djeca ne bi ozlijedila. Glavni dnevni prostor trebao bi biti otvoren prema središnjoj zelenoj površini kojom se djeca slobodno kreću tijekom slobodne igre. Prozorska daska se smatra prostorom namijenjenim djeci pa je zato postavljena na nižu razinu od uobičajene da bi bila dostupna djeci i da bi ona s nje vidjela vanjsko zelenilo.

#### **4.1.5. Prirodno osvjetljenje**

Dodir s prirodnim elementima je u waldorfskoj pedagogiji uporišna točka pa je tako i što se tiče osvjetljenja prostora. Prirodna rasvjeta je ono što je, ako mogućnosti dozvoljavaju, primarno. Ovisno o aktivnostima za koje su prostorije namijenjene

moguće je mijenjati i načine ulaska prirodnog svjetla čime stvaramo različite ugođaje. U waldorfskim se vrtićima pri proslavi svetkovina ozračje često stvara korištenjem svijeća napravljenima od prirodnog voska, što cijeloj svetkovini daje još čarobniji ugođaj.

#### **4.1.6. Boja**

U Waldorfskoj pedagogiji posebno mjesto ima upotreba boja, kako u uređenju prostora, tako i u izboru igračaka te u umjetničkom izražavanju. Preporučuje se korištenje palete boja prema dobnoj skupini, odnosno ciklusu razvoja djece. Tako se toplije i svjetlije boje, npr. tonovi crvenkaste, crvenožute i narančaste koriste u prostorima namijenjenima djeci mlađe školske dobi jer te boje vežemo uz aktivnost, koja je tako karakteristična i potrebna djeci ovog uzrasta. „Crvena je prva boja koju dijete nauči raspoznavati, plava je zadnja.“ (Goethe, 1995, str. 11) Hladni tonovi, plavkasti i zelenkasti, primjenjuju se u prostorima djece srednje školske dobi. Ta dob zahtijeva veću usredotočenost, a upravo tome ovi tonovi pridonose. Crna i bijela se ne primjenjuje za djecu mlađe dobi jer su ti kontrasti vezani uz apstraktno mišljenje i oblike koji su primjereni uzrastu mladih od 14-21 godine.

Zidovi prostora Waldorskih škola i vrtića bojani su tehnikom „lazure“ koju je razvio sâm Steiner. Zahvaljujući njoj zidovi se čine živopisnijima i prozirnijima. (Magliani, 2020)

Zidovi vrtićkih prostora su najčešće obojani bojom cvijeta breskve, tehnikom laziranja. Sâm Steiner kaže da je cvijet breskve boja ljudske inkarnacije, boja ljudske kože. Cvijet breskve, prema Steineru, možemo promatrati kao „sliku duše“, točnije kao „živu sliku duše“. (Kamen temeljac antropozofskog pristupa boji može se posebno naći u tri predavanja - održana u svibnju 1921. u Dornachu. Zajedno s ostalim spisima, ona su uvrštena u svezak „Suština boja“). (Bubaniko, D., Katarinčić, I., 2003. i 2004.) Dijete, čija se duša tek netom utjelovila u fizičkom svijetu i još izgrađuje svoje fizičko tijelo, boja breskve podsjeća na njegovu duhovnu prirodu i stvara sigurno okružje duši u ovom materijalnom svijetu. Boje imaju izravan utjecaj na dušu i u isto vrijeme njezin su odraz. Boje su most između svijeta čovjeka i svijeta prirode.



**Slika 17. Boja breskvinog cvijeta i laziranje**

#### **4.1.7. Prilagodljivost**

Aktivnosti koje se odvijaju u prostorima waldorfskih vrtića/škola vrlo su dinamične. Tu je puno slobodne igre, euritmija, slikanje, oblikovanje... Nužno je da kompozicija interijera bude vrlo prilagodljiva stvarajući živo i aktivno okruženje. Postoji nekoliko predloženih rješenja za ovaj problem. Stolovi i stolice trebaju biti lagani i lako premjestivi i uklonjivi. Kreveti za popodnevni odmor trebaju biti ili uklopljeni u prostor tako da čine kulise ili lako uklonjivi u prostoru.



**Slika 18. Transformacija prostora – svemirski brod**

Natkriveni vanjski prostor koristi se za proslavu svetkovina ili kao kazališno okruženje, dok se prostor blagovaonice koristi i za umjetničke aktivnosti.

#### **4.1.8. Geometrijska percepcija**

Prema waldorfskoj pedagogiji, uz promjenu dobnog ciklusa vezane su progresivne transformacije geometrijskih oblika u prostoru/učionici. Uobičajeno je vidjeti neobične geometrijske oblike okvira slika, oblikovne varijacije u vertikalnim (zidovi) i vodoravnim (podovi i stropovi) ravninama ili biljke u obliku trapeza. (Migliani, 2020) Migliani dalje navodi da učionice (podijeljene prema dobnim ciklusima i skupinama) imaju preporučeni oblik da bi geometrijske transformacije mogle slijediti unutarnji razvoj djeteta. U vrtićkoj dobi prostori najčešće imaju uobičajeni geometrijski dizajn. U školi se malo-pomalo uvodi kut i učionice se izdužuju. Sve što ima zaobljene linije, sve što je objedinjeno i jednostavno obično je namijenjeno vrtićkom uzrastu. S godinama sve postaje čvršće, složenije i uglatije. Ovo ima za cilj voditi djetetovo razumijevanje pojma oblika od praoblika kruga, trokuta i pravokutnika prema složenijim oblicima, razvijajući tako kod djece dublji osjećaj za estetiku.

Arhitektonski elementi waldorfskih vrtića gotovo su uvijek aktivni dio procesa odgoja osjetila i cjelokupnog razvoja djece zajedno s drugim kurikularnim aktivnostima. Waldorfska pedagogija potiče i opažanje i istraživanje različitih okruženja, oblika boja i geometrije te na aktivan i pasivan način to istraživanje uklapa u dnevni ritam vrtićkog života.

#### **4.2. Dinamika ritma godine i uređenje prostora**

Dva su osnovna principa rada s djecom u waldorfskom vrtiću. To su uzor i oponašanje te ritam i ponavljanje. Ritam rasta i razvoja djeteta je u korelaciji s ritmom prirode. Ritam je važan u radu s djecom, putem njega se djeci omogućuje da se smjeste u svoje tijelo i da ga izgrađuju. Dijete nema urođeni ritam, ono ga izgrađuje na prijelazu u drugi ciklus razvoja pa je važno da odrasli iz djetetove okoline stvaraju ritam kroz svoj rad i oblikovanjem prostora u kojem djeca borave. Rad i organizacija prostora su ritmički oblikovani kroz izmjenu dnevnih aktivnosti (ritam dana), izmjenu tjednih aktivnosti (tjedni ritam) te izmjena godišnjih doba i kršćanskih svetkovina (ritam godine). Prostor stalnošću i sigurnošću ritmičke izmjene stvara sigurno i pouzdano okruženje za rast i razvoj djeteta.

Dnevni ritam možemo povezati s procesom disanja - to je kao naizmjenični udisaj i izdisaj. U određeno vrijeme dolazi se u vrtić, pa slijedi jutarnji izrijek, umjetničke aktivnosti, obroci, izlazak u vanjski prostor, popodnevni odmor...



Tjednim ritmom djeca polako počinju shvaćati da svaki dan ima određeni karakter koji mu se daje kroz umjetničke aktivnosti: jedan dan je slikanje *mokro na mokro*; drugi modeliranje; treći crtanje voštanim bojicama; kruh se mijesi npr petkom; i euritmija je u točno određeni dan. Osim u umjetničkim aktivnostima, tjedni ritam se očituje i u prehrani, npr. ponedjeljkom riža, utorkom proso, srijedom kukuruz ili kvinoja, četvrtkom ječam ili pšenica, a petkom zob.



**Slika 19. Filcana slika godišnjih doba i dječje igre**

Godišnji ritam određuje smjena godišnjih doba i slavljenje svetkovina. Prirodna i duhovna događanja svakog godišnjeg doba u waldorfskom vrtiću izražavanju se kroz pet elemenata koji su međusobno povezani i čine cjelinu:

Unutarnji prostor i njegovo uređenje koje se izražava svetkovinskim stolom, bojama određenog godišnjeg doba, umjetničkim slikama godišnjeg doba ili svetkovine, plodovima i cvijećem kojima se ukrašava soba i sl.

Aktivnosti koje radimo s djecom su usklađene s godišnjim dobom ili svetkovinom koju slavimo.

Gestovno kolo je ritmička aktivnost uz pjevanje ili recitiranje, koja se provodi u waldorfskim vrtićima i prati događaje kroz izmjenu godišnjih doba i teme iz biljnog i životinjskog svijeta, prirodnih pojava, zanimanja čovjeka, povezane su s nadolazećom svetkovinom. Isto kolo provodi se najmanje četiri tjedna u određeni dan.

Boravak u prirodi i neposredno doživljavanje prirode i uspostavljanje odnosa s njom.

Bajke i priče koje se odabiru prema uzrastu djece i prema karakteristikama godišnjeg doba u kojem jesmo ili svetkovine koja slijedi.

Slijede mogući primjeri uređenja unutrašnjeg prostora kroz godinu i svetkovine kojima waldorfska pedagogija djeci na posredan način, bez izravnog tumačenja i objašnjavanja, nastoji prenijeti ozračje neke svetkovine, njen duhovni smisao i na što nas ona upućuje.

#### **4.2.1. Jesenski ciklus**

Svetkovinom žetve slavi se bogatstvo plodova koje nam daruje zemlja. Svetkovinski stol se prekriva zlatnožutim maramama, koje su odraz boja u prirodi. Na stolu je žitno klasje u vazama, a u košaricama su plodovima jeseni tikve, bundeve, šipak, jabuke, krumpiri, kestenje, češeri, žirovi te drugi plodovi polja, vrta i šume. Na zidovima su obješeni suho cvijeće i ljekovito bilje te slamnate zvjezdice koje su izradila djeca i ukasila ih cvijećem. Vrtić je pun mirisa suhog voća i ljekovitog bilja.



**Slika 20. Svetkovni stol – jesenski ciklus**

Miholje svetkovina svetog Mihaela, „onog koji je poput boga“, zaštitnika i borca protiv zla, a slavi se 29. rujna. Arkandeo Mihael inspirira svojom hrabrošću i uvijek pomaže čovjeku u njegovoj borbi protiv zla. Jedan od posebnih zadataka arkandela Mihaela je nadahnuti čovječanstvo da prepozna stvarnost duhovnog, da se uzdiže iznad srodstva po krvi, iznad obitelji i naroda te da probudi u njima interes za druge narode, zemlje i za čovječanstvo u cjelini. Najznačajnija odlika sv. Mihaela je hrabrost, tako da se ozračjem i pedagoškim aktivnostima nastoji potaknuti djetetova volja za hrabrim i dobrim djelima. Mihael nam pomaže da sačuvamo hrabrost u vrijeme kad sva priroda umire i osnažimo dio koji nam daje snagu da se borimo protiv zla - egoistične niske

prirode osjeta koju simbolično predstavljamo zmajem. Motiv koji je čest u prikazu Mihaela u slikarstvu je njegova borba sa zmajem ili s vagom (vaganje dobrih i loših djela koje je duša počinila za života), ali i još brojni drugi motivi.

U prostor ili na svetkovinski stol se stavlja neki od prikaza Mihaela, a s promjenom uzrasta djece slike se izmjenjuju kako bi se prikazali različiti aspekti Mihaela. Osim Mihaelove slike, na svetkovinskom stolu se još uvijek nalaze plodovi jeseni, buketi šarenog lišća, granje s bobicama, žitni klasovi i prekriven je crvenom maramom. Dodaje se i zmaj načinjen od neobičnog komada drveta pronađenog u prirodi ili od voska. Na sam dan blagdana na stol se postavlja i vaga koja na jednoj strani opterećena teškim crnim kamenom. Dijete svaki dan pomaže Mihaelu stavljajući po jedan kamenčić - pronađen u vrtu, za vrijeme šetnje ili prilikom dolaska u vrtić - na drugu stranu vage. Ovi kamenčići imaju posebnu vrijednost - predstavljaju dobra djela. Dan za danom dobra djela rastu i nakon nekog vremena dolazi do ravnoteže na vagi, a na kraju dobro pobjeđuje nad zlom. Pored Mihaelove slike se stavlja i kruh/lagano zaslađena pogača, koju su djeca s odgajateljicom dan ranije mijesila, što je tradicijski običaj u mnogim zemljama. U košaricu na stolu stave se zlatno-crvene jabuke koje se prethodno dobro s djecom istrljaju da postanu blistave. I svako dijete dobije jabuku umotanu u salvetu i zlatnu vrpču. Nakon ispričane priče o Mihaelu i dječaku koji je vidio svoju zvijezdu, svakom se djetetu prereže jabuka tako da se u njoj vidi zvijezda. Jabuke umotane u salvetu odlažu se na svetkovinski stol, a poslije se nose kući. Okruženjem i aktivnostima potiče se volja djeteta za hrabrim i dobrim djelima.

Martinje je svetkovina sv. Martina. Martin je bio sin rimskog časnika i vrlo rano se priklonio kršćanstvu, ali je na zahtjev svog oca stupio u carsko konjaništvo i bio u službi tadašnjoj Francuskoj. Legenda kaže da je jednog hladnog zimskog dana pri ulazu u grad Amiens susreo promrzlog i napola golog siromaha umirućeg od hladnoće. Siromah je tražio milostinju, a prolaznici su od njega okretali glavu. Vidjevši to, Martin - koji je do tada podijelio sve što je posjedovao - izvuče mač, skine svoj crveni plašt, prereza ga i jednom polovicom ogrne siromaha. Te mu se noći u snu ukaza Isus i reče mu da je ono što je učinio za siromaha učinio njemu. Martina zato među kršćanski svetcima krasi milosrđe koje je temelj ljudskosti. Martin je nakon ovog događaja odlučio život posvetiti redovništvu i zatražio otpust iz vojske. U Francuskoj ga vremenom žele postaviti za biskupa, što je pokušao izbjeći sakrivši se, ali su ga u



tome osujetile guske svojim gakanjem. Umro je 11. studenog i tada se slavi dan njegovog rođenja u božanskom svijetu.

Sv. Martin najavljuje zimu, hladno i mračno vrijeme stavlja pod svoju zaštitu, šireći ogrtač koji simbolično razdvaja svijet živih od svijeta mrtvih. Podjela ogrtača na dva dijela podjela je godišnjeg vremenskog ciklusa na razdoblje od studenoga do svibnja. U kršćanskoj ikonografiji značajno ulogu ima i njegov bijeli konj koji zbog svoje bjeline predstavlja simbol duhovne čistoće i nastupajućeg zimskog godišnjeg ciklusa. U vrijeme Martinja Zemlja polako udiše svoje snage, dani postaju sve kraći, a noći duže. Dok svijet oko nas postaje sve tamniji, unutrašnje ljudsko svjetlo želi sve više i jače sjati prema van. Ovo je vrijeme kada u sebi možemo pronaći sv. Martina i na neki način pružiti malo svjetla i topline ljudima oko sebe.

Tijekom Martinja, na svetkovnom stolu je slika sv. Martina. Stol je prekriven crvenom maramom preostalom od Miholja, u prostoru su lampice načinjene od staklenki i prozirnog papira. Svjetlo je sada zaštićeno. Na stolu su i kolačići u obliku gusaka, sunca, zvjezdica i mjeseca, ispečeni dan prije proslave.



**Slika 21. Filcana lampica**

#### 4.2.2. Zimski ciklus

Božićno doba je vrijeme kad je Zemlja udahнула sve svoje snage i kad je najdublje u svojoj unutrašnjosti.

Advent - četiri tjedna prije Božića započinje vrijeme pripreme i iščekivanja. Advent je tako vrijeme pripremanja. To je vrijeme kad se sav biljni i životinjski svijet povukao. Vani priroda naizgled umire, svjetla je malo, a smjer životnih sila potpuno je usmjeren prema unutra. Biljke su uvenule, a njihove eterske sile odlaze do unutrašnjosti Zemlje, sve do mineralnog carstva, što Zemlji daje svjetlost i toplinu iznutra. Zemlja je u to vrijeme toliko zatvorena u sebe da u tom razdoblju treba novi impuls da se ne bi okamenila, a taj impuls je dar s neba koji Zemlja dobiva za Božić. Rođenje Isusa predstavlja čin ljubavi prema Zemlji. Čovjek u ovom razdoblju u svojoj unutrašnjosti treba biti budan, bdjeti. To je doba poticaja da se discipliniramo i ispitamo sami sebe iznutra, da bismo mogli rasti i pripremiti se za dolazak milosti i ljubavi. Simbol spremnosti ljudske duše da raste i pripremi se za rođenje Isusovo je upravo lik Marije. Ovo je vidljivo i po odjeći koju nosi. Plavi ogrtač štiti toplinu koja crvenom bojom sjaji iznutra. Svjetlo koje simboliziramo svjetiljkama, unutarne je svjetlo i u adventu je otvoreno i jasno.

Na svetkovnom stolu u ovo se vrijeme nalazi plava marama koja je simbol tame koja vlada u prirodi. Josip i Marija s lijevog kraja stola kreću na dugi put. Na desnom kraju stola nalaze se jaslice do kojih vode bijeli kamenčići koji su simbol puta kojim Marija hoda svoj zemaljski put. Kroz četiri tjedna uvode se elementi zemlje, vode, zraka i vatre. U prvom tjednu adventa na svetkovni stol stavljamo nešto iz mineralnog carstva (kristale, školjke, kamenčiće...); drugi tjedan dolaze biljke (drvo, korijenje, mahovina, grančice bora, češeri..) i voda (plava tkanina); treći tjedan dolazi životinjsko carstvo (ovčice, ptice, magarac, vol...); četvrti tjedan uvode se pastiri i štalica, kao i vatra koju simboliziraju svjećica i anđeo.

Nedjelju prije početka adventa, odgajateljica s djecom napravi adventski vrt u prostoru. Grančice, obično crnogoričnog drveta, slože se u obliku spirale i u centar se postavi panj s velikom svijećom, a duž spirale zvjezdice napravljene od voska ili filca. Na ulasku u spiralu je posuda s izdubljenim jabukama u koje su stavljene svijeće. Djeca ulaze u spiralu sa svijećom u jabuci i pale svoje malo svjetlo na velikom i pri povratku ostavljaju ga na zvjezdicama. Doživljaj je da se iz tame rađa sve jače svjetlo, a djeca tome doprinose svojim malim svjetlima. Na simboličan način djeca prolaze put od tame do svjetlosti, tj. put do novog rođenja malog Božića.



**Slika 22. Adventski vrt**

U prostoru je i adventski kalendar s prozorčićima, izrađen na različite načine. Svaki dan adventa otvori se po jedan prozorčić, sve do Božića. Ovim kalendarom razvijamo dječji osjećaj za vrijeme, čineći njegovo prolaženje vidljivim. U prostoru se na polici za igračke ili ponekad na svetkovnom stolu nađe i patuljci koji hodaju Zemljom i čuvaju u njoj vatru. Zato je zimski ciklus najviše ispunjen patuljcima.

Sv. Nikola se slavi 6. prosinca. Ovu svetkovinu možemo smatrati prelazom iz jesenjeg u zimsko razdoblje. Kroz aktivnosti i uređenje koje se tad u vrtiću izvode, djeca se pripremaju i ugađaju za nadolazeći Božić. Sv. Nikola predstavlja svijet duše oslobođene okova prirode i zla. Njegova odjeća pokazuje da dolazi iz nebeskog svijeta. Na plavom plaštu nalaze mu se zvjezdice, na glavi ima biskupsku krunu, a pod rukom nosi zlatnu knjigu. Ima lijepo oblikovanu bradu i uvijek nosi veliki štap.

U vrijeme ovog blagdana najtamnije je doba godine. Zemlja je životne/eterične sile povukla u sebe. Potpuno je budna, ali u svojoj nutrini. To je vrijeme pogodno da čovjek začne ili učini nešto novo te je zato ovo vrijeme prava prigoda za pripremu i stvaranje ugođaja za nadolazeći Božić. U praksićansko vrijeme u ovo doba se slavila pobjeda

svjetla nad tamom. Uspavana priroda i mrak kod ljudi izazivaju potrebu za međusobnom povezanošću i zajedništvom.

Narodni je običaj da se navečer uoči sv. Nikole na prozor postavi dobro očišćena cipela jer će te noći sv. Nikola svoj dobroj djeci ostaviti darove (orahe i voće). Nekoliko dana prije sv. Nikole šiju se vrećice za darove, koje se onda postavljaju u prozor. Na stol se postavljaju kolači izrađeni za svetkovinu ili zvjezdice izrađene u vosku. Modeliranje rukama je aktivnost koja se provodi i u ovo vrijeme, a u prozor se postavljaju prozirne slike.

Božić se danas slavi oko zimskog solsticija, ali ti su dani imali veliko značenje i u mnogim pretkršćanskim religijama. U to se vrijeme slavila pobjeda svjetla nad tamom. Tek se u IV. stoljeću Božić počeo slaviti na 25. prosinca. Božić označuje malo novorođeno betlehemske dijete. Ono bitno je da se u duši čovjeka odvija duhovno rođenje. U nekim krajevima već od svete Katarine počinje božićna priprava i traje mjesec dana. Ta božićna priprava u raznim krajevima počinje na sv. Barbaru, sv. Nikolu ili sv. Luciju. Badnjak, 24. prosinac, dan je Adama i Eve. U prošlosti su se na taj dan izvodile tzv. predstave iz raja u kojima se prikazivalo stvaranje čovjeka i njegova grešnost. Na taj način osvješćivao se početak patnje čovječanstva i njegovo spasenje kroz Isusovo rođenje. U predstavama „rajsko drvo“, bor ili jela s jabukama, prikazivalo se kao zabranjeno stablo spoznaje. Prvenstveno se drvo kao simbol smatralo Adamovim stablom, a povezanost između Adama i božićnog drvca je u tome da je apostol Pavao opisao Krista kao novog Adama, a njegovo drvo predstavlja križ na Golgoti. Kao božićno drveće prigodni su bor ili jela, koji simboliziraju novi početak. Zelene iglice koje prkose zimskom umrtvljenju prirode predstavljaju životnu snagu i dokaz života koji se uvijek nastavlja. Simbolika ovog stabla je u njegovom vertikalnom držanju i horizontalno položenim granama (jela), što nas izgledom podsjeća na križ. Nekoć je sve čim se ukrašavalo drveće imalo svoju simboliku. Jabuke su predstavljale stablo iz raja, svjećice na božićnom stablu označavale su svjetlo ljubavi, odnosno izraz božanske ljubavi koja se u Isusu pojavila na Zemlji i koja u vrijeme Božića iznova struji prema svakom od nas. Pod božićnim drvcem, u suvremeno doba, središnje mjesto zauzimaju jaslice - povijesni prikaz okolnosti Kristovog rođenja. Jaslice imaju važno mjesto gdje god se Božić slavi s djecom jer se po postavljenim figurama dijete može s njima poistovjetiti i razviti intuitivnu sklonost. Marija predstavlja ljudsku dušu koja je pripremljena za daljnji rast. Josip brine i štiti i

predstavlja tjelesnu prirodu čovjeka koja je temelj za postojanje na Zemlji. Pastiri su otvoreni prema božanskom, predstavljaju sile odanosti, štovanja u srcu i istinske poniznosti. Vol i magarac opominju da događaji Božića ne prođu mimo nas. Sâm Rudolf Steiner označava mali Božić kao „dijete duha u utrobi duše“. U prostoru je tada sva koncentracija na okićeno drvce i jaslice ispod njega. No i božićna pšenica ima svoje mjesto ispod Božićnog drvca i simbol je obnove života i plodnosti. Ovaj običaj sijanja pšenice vezan je uz hrvatsko podneblje. Pšenica se sije 4. prosinca, na dan sv. Barbare ili 13. prosinca, na dan sv. Lucije i do Božića lijepo naraste i ukrašava božićni stol ili se nalazi pod borom. Darovi koje se nalaze pod borom, zdjele pune kolača uz ukrašena i obasjana drvca prikazuju doslovce i simbolično raskoš koju nam u tom razdoblju poklanja nebo.

Sveta tri kralja ili Bogojavljenje je svetkovina koja zaključuje skup božićnih običaja. U narodu je taj blagdan obilježen blagoslovom kuća kojem je prethodio blagoslov vode. Ova svetkovina predstavlja oprečnosti u nama jer svi mi u sebi nosimo sliku kraljeva i sliku pastira, iako su to dvije sasvim različite kvalitete. Jedni su zbog svoje povezanosti s prirodom i svim stvorenjima u stanju vidjeti i čuti riječi anđela koji im navještavaju gdje se dijete rodilo, a drugi su u stanju spoznati duhovni svijet i iz sposobnosti čitanja zvijezda saznati za rođenje djeteta.

Na svetkovnom stolu, Mariji koja u svom naručju drži dijete stavlja se aureola. Marija predstavlja unutrašnje kraljevstvo duše. Na krovu štalice koja se pokrije crvenom bojom (kraljevska boja) pojavi se zvijezda. Na svetkovnom stolu pojavljuju se tri kralja, a iz prostora iščezava božićno drvce. Plavi kralj Baltazar donosi tamjan i predstavlja osjećaje. Crveni kralj Melkior donosi zlato i prikaz je čistog mišljenja. Zeleni kralj Gašpar donosi smirnu i prikaz je volje koju treba stvoriti.



**Slika 23. Poklon kraljeva**

Maškare - prvotni smisao pokladnih zbivanja bio je u ljudskoj potrebi da potjera, zastraši i umilostivi prirodne sile. Preteča karnevala su npr. drevni dionizijski obredi Saturnalije. Čovjek je u svojoj nemoći pred prirodom vjerovao da će razuzdanim ponašanjem otjerati zle sile, demone i zimu te potaći plodnost i nove vegetacije. Danas vrijeme u crkvenoj godini od božićnih do korizmenih dana nazivamo različitim imenima - naići ćemo na imena poklade, karneval, fašnik mesopust. Običaji poklada su uvijek na neki način protuteža Korizmi koja slijedi.

Još od davnina, ovo je vrijeme maskiranja, privremene promjene identiteta, oslobađanja od tereta svakodnevice i ustaljenog ritma života. Kod nas još uvijek u ovo vrijeme možemo vidjeti zvončare koji obilaze kuće preobučeni u ovčja krzna sa strašnim maskama i ovnovim rogovima. Spaljivanjem Fašnika/Pusta - lutke koju nosi karnevalska povorka, a koja na sebe preuzima sva zla protekle godine - na pokladni utorak svetkovina maškara završava, a započinje doba Korizme. U doba maškara u prostoru vrtića ne odvija se puno toga. Sve su promjene koncentrirane na „maškaranje“ same djece i odgajateljica te izradu kostima i maski.

#### **4.2.3. Proljetni ciklus**

Uskrs je blagdan u slavu uskrsnuća Kristova i crkva ga slavi od prvih dana svog postojanja. To je najveći kršćanski blagdan. Kristovo uskrsnuće dešava se ujutro, buđenjem sunca, što označava početak novog života. Proslava Uskrsa dolazi uvijek iza proljetne ravnodnevnicе. U prvim kršćanskim vremenima posebna važnost se pridavala i danu prije Uskrsa - danu posta. Poslije zalaska sunca ljudi su se okupljali da zajedno provedu noć u molitvi. Na početku bdijenja palile su se svijeće. To je bilo veliko bdijenje koje je trajalo sve do zore. Glasanje pijetla nagovijestilo bi novi dan, dan svečanosti uskrsnuća Kristovog i prestanak posta. Uskrsni su običaji svetkovina istinskog veselja i iznova probuđene snage. U dušu ljudi Uskrs udahnuje proljeće. S proljetnim ekvinocijem Zemlja se ponovo rađa, ponovo izdiše svoje životne sile, a duhovne snage se razlijevaju u kozmos. Budi se priroda. Ovaj osjećaj obnove života leži u poganskim korijenima mnogih svjetskih religija. Uskrsne svečanosti i sâm Uskrs po svojoj važnosti nadilaze sve druge liturgijske blagdane. Njemu prethodi duhovna priprema - Korizma.

U Korizmi se uzdržavamo svega što izaziva oholost. Korizma počinje čistom srijedom/Pepelnicom i traje četrdeset dana, koji simboliziraju Isusov četrdesetodnevni

post u pustinji prije početka navještenja Evanđelja. U narodnom običaju Korizma je prijelazno doba između zimskog i proljetnog ciklusa. Osam dana prije Uskrsa je Cvjetnica, koja je početak velikog tjedna - zadnjeg prije Uskrsa. Predstavlja ulazak Isusa u Jeruzalem. Tog dana je u crkvi blagoslov grančica (maslina, lovora, gologa, vrba) koje će štiti ukućane od svakog zla. Grančice se ostavljaju u kući i nakon što se osuše. Veliki tjedan je od davnina predviđen za uređenje domova i okućnica pa je tako i u vrtiću. U doba svetog trodnevlja nekoć se nisu obavljali težački poslovi na polju. Veliki četvrtak spomen je na Isusovu posljednju večeru, koju je prije muke proslavio sa svojim učenicima ostavljajući im dar euharistije. Veliki petak je jedini dan u godini kad se ne slavi sveta misa, taj se dan vjernici sjećaju na muku i smrt Isusovu. Velika subota obilježava dan Isusova počinka u grobu, kad započinje uskršnje bdijenje. Ono počinje blagoslovom vatre u uskršnoj svijeći koja predstavlja Krista. Slavljenje u vrijeme ekvinocija znači pobjedu svjetlosti života.

Poruka Uskrsa je pobjeda uskrsnuća nad smrću i taj veliki događaj se dogodio na Golgoti što je djeci teško razumljivo i o tome njima ni ne govorimo. U pokušaju da djeci približi značenje Uskrsa, waldorfska se pedagogija više usredotočuje na prirodu i njeno buđenje. Jaje je u kršćanstvu simbol uskrsnuća. Predstavlja novi život koje se probija kroz tvrdi opnu unutar koje je skriveno žumance kao simbol svjetlosti. Jaje tako može predstavljati i svakog od nas s Kristom u nama.



**Slika 24. Filcano uskršnje jaje**

Važnost se u narodnim vjerovanjima daje obojenim jajima koja su izvor života, snage i postanka i sredstvo zaštite od zlih bića i svake nesreće. Jaja su se prvotno ukrašavala raznim kuhanim travama i cvijećem, podsjećajući na raskoš proljetnih livada polja i šuma čemu su se ljudi istinski radovali.

Uskršnji zec donosi ili skriva uskršnja jaja. Prema starim legendama zec je uvijek spreman žrtvovati se za drugog zeca. Njegova nesebična pomoć, čini ga velikim simbolom Uskrsa.



Smisao zeca jest da potakne čovjeka na nesebičnost i prevladavanje egoizma, da bi bio sposoban za privrženost i žrtvovanje. Kad čovjek postane toliko nesebičan da je spreman svoj život dati za drugoga, tada postaje sličan zecu. Uskršnji zec zato ne polaže jaja, sjeme novog život, već je njegova čast u tome da ih nosi. Sam čin traženja i pronalaženja jaja koje nam zec upriličuje, uči nas da ništa ne dolazi samo od sebe i ako nešto stvarno želimo pronaći moramo se za to istinski potruditi.

Djeca vrtičke dobi nisu zrela da bi mogla doživjeti mučeničku smrt Isusa i uskrsnuće, ali im roditelji i odgajatelji svojim osjećajem zahvalnosti i poštovanja mogu prenijeti duhovnu pozadinu ove svetkovine, koju djeca upiju čistim osjećajima.

Uskršni svetkovni stol se razlikuje od drugih svetkovnih stolova. To je praznik proljeća i života i stoga ga obilježava zelena boja mlade trave. Na svetkovnom stolu se uz zelenu nalaze smeđa i žuta marama, a u pozadini se postavlja i crvena marama. Blagdanski stol je šaren, jer to je vrijeme kada se sve budi, zeleni, cvjeta i lista. Nije prigodno staviti Krista na križu jer to djeca još nisu u stanju razumjeti. Na stolu je zdjela s prokljalim sjemenjem koja su djeca sama posadila. Prepun je jaja koja su obojila djeca. Tu je i pleteno ptičje gnijezdo ili uskršnje drvce koje svojim oblikom, isprepletenim granama podsjeća na križ. Na uskršnjem stablu izrađenom od četiri grane vise jaja, a na središnjoj grani je pijetao i na vrhu sunce.

Tijekom Korizme na svetkovnom stolu se može naći i pokoja prazna zdjela koja je simbol same Korizme. Običaj je s djecom mijesiti i stvarati različite oblike uskršnjeg kruha koji će se naći na svetkovnom stolu u košarici.

Uz Uskrs vežemo i traženje jaja u vrtnom prostoru koje je zeko sakrio. To je velika radost za djecu, ali i veliko uskršnje iskustvo.

Uzašašće ili Spasovo je blagdan koji dolazi četrdeset dana nakon Uskrsa. Uskršli Krist se ovim činom sjedinjuje s nebesima, zemljom i čovjekom. Uzašašće nije jednostavno prikazati djeci i zato im se u skladu s waldorfskom pedagogijom predočuju samo simbolične slike koje se urezuju u njihove duše. Iznad svetkovnog stola najčešće je mala reprodukcija prikaza Uzašašća.

Stol je prekriven zelenim stolnjakom na kojemu još uvijek gori bijela uskršnja svijeća. U vazuu se stavlja buket šarenog proljetnog cvijeća. Promatranjem otvaranja cvjetnih glavica prema nebu na neki se način djeci predočuje ovaj blagdan kroz gestu prirode. Pušu se mjehurići od sapunice ili se otpuhuju krunice maslačka.



Duhovi su blagdan koji se proslavlja pedeseti dan nakon Uskrsa. To je dan silaska Duha svetoga na apostole. Krist je po ovom događaju sjedinjen sa svakim od nas na najdublji mogući način. On nije nestao - on je ovdje. Simbol stvarnosti duha prikazan je u liku bijele ptice, najčešće golubice. Značenje ovog blagdana nedostupno je dječjoj svijesti.

Na svetkovnom stolu gori bijela svijeća, a oko nje je krug od dvanaest svijeća koje predstavljaju apostole. Na stolu je cvijeće koje ima cvat kao jorgovan s mnoštvom cvjetića koji rastu zajedno iz središnjeg kruga. Iznad svetkovnog stola je slika izljeva Duha na Mariju i apostole ili slika apostola iznad čijih glava gore jezički plamena.

#### 4.2.4. Ljetni ciklus



**Slika 25. Filcana livada**

Ivanje se slavi 24. lipnja, na dan rođenja Ivana Krstitelja. Ovim danom započinje Ivanovo koje se u kršćanskoj zajednici slavi sljedeće četiri nedjelje. Ivan Krstitelj je

pripravio put za Mesiju koji dolazi. Dočekao ga je i krstio na rijeci Jordan. Ivan je spoznao da su stare misterije iščezle i da se čovjek mora osloboditi njihovog vodstva, ne bi li iz slobode mogao tražiti put k Božanskom, prema Kristu. Ivan Krstitelj je dospio u tamnicu prigovorivši kralju Herodu za nemoralni život i sablazan koju čini narodu. Ivan je svoj život završio u tamnici u mučeništvu da bi mu na kraju po kraljevoj naredbi odrubili glavu. Možemo reći da Ivan nije bio utamničen iako je bio u tamnici jer je sačuvao slobodu srca i duha, slobodu za istinu i za ljubav. Ivan je glas koji viče u pustinji, donosi poruku o kraljevstvu nebeskom i blagostanju, ali naviješta i nešto sasvim suprotno - što je simbolizirano kroz oganj i vatru. Upućivao je na sliku duše, od slavljeničke ekstaze do dubine depresije i očaja. Ivanov zadatak je držati ravnotežu između ova dva ekstrema. Njegov cilj je da zapreke koje uvijek iznova paraliziraju volju postepeno budu uklonjene kroz disciplinirani duhovni rad.

Ivan je proslavljamo nakon ljetnog solsticija. Sunce je na najvišem mjestu, a Zemlja je potpuno izdahnuła. U svojoj unutrašnjosti Zemlja spava, a na njenoj površini buja život. U to vrijeme su ljudi sasvim okrenuti prema van. U tom se razdoblju radujemo, uz svoja čula, svemu onome što se oko nas u prirodi zbiva da bismo dušom otkrili kako se u njoj očituju nebeske sile.

Što nam sv. Ivan kroz vatru poručuje? Ona nas štiti od zime, tjera zvjeri, pomaže čovjeku i Suncu kad ono izgubi svoju snagu. No osim što čovjeku pomaže, vatra može i uništiti i ugroziti. Vatra je za čovjeka i dobro i zlo pa o samom čovjeku ovisi kojoj će se mogućnosti prikloniti. Upravo je ovo razdoblje prigodno da spoznamo naše želje, snage, vještine i sposobnosti u nadvladavanju nedaća i oskudica. Dobivamo mogućnost da postanemo odgovorni za svoja djela, kako za ona dobra i uspjehe, tako i za ona loša i neuspjehe.

Na svetkovni stol stavlja se slika Madone s djetetom i svetim Ivanom. U vazama su ljiljani i ruže ili poljske kitice cvijeća. Na svetkovnom stolu mogu biti i pronađena ptičja gnijezda. Na lijevu stranu stola stavljaju se ljiljani, a na desnu ruže jer ova dva cvijeta na dobar način izražavaju suprotnosti koje ovaj blagdan dočarava. Ljiljan se uvijek smatrao simbolom nebeske, rajske nevinosti čovjeka; to je još i simbol početka. Ruža je nasuprot tome snažno ukorijenjena u zemlji. Snaga savladavanja zla često je predstavljena ružom. Između ljiljana i ruže je put na koji upućuje Ivan Krstitelj. Cilj čovječanstva se ne može dostići kroz jednostavno nastojanje (ljiljan), već kroz budući razvoj (ruža).

Uz blagdan rođenja Ivana Krstitelja vezuje se pretkršćanski, kulturni običaj – krijesovi. Stoga se na taj dan s djecom u vrtu pali vatra u kojoj se spaljuju stari češeri grane i suho bilje iz vrtića.

Ljetna svečanost je vrhunac ljeta i proslavlja se s roditeljima u vrtu ili dvorištu. Djeca se krune cvjetnim krunama, a u vrtu je i materijal spreman za krijes: drva, stari češeri, žirevi, grančice... Pleše se igra i slavi život. (Bašić, Bubanko, Katarinčić, Miljević, Richter, 2003. i 2004.)



**Slika 26. Svetkovni stol patuljci i jesen, zima, proljeće i ljeto**

## ZAKLJUČAK

Waldorfska pedagogija svojim jezikom i terminologijom možda ne pripada današnjem dobu, ali zato svojim pedagoškim osnovama i metodama kroz doživljavanje čovjeka kao cjeline, a onda i kao cjeline s prirodom i okruženjem, u mnogome prednjači i pred suvremenom pedagogijom i odgojem. Uređenje vrtića u svjetlu waldorfske pedagogije ima niz specifičnosti, koje danas možda izgledaju pomalo arhaično, ali svakako mu trebamo dati prostora i primijeniti ga gdje god je to moguće. Možemo promatrati tako uređen prostor kao protutežu najezi plastike i drugih umjetnih materijala koji prevladavaju u uređenju prostora današnjice. To bi mogao biti kamenčić na vagi koji će doprinijeti povratku svijesti o tome da nam je priroda dana u nasljeđe, ali da je i mi moramo ostaviti u nasljeđe.

Obrađujući samo jedan od aspekata usvajanja ritma kod djece u okviru waldorfske pedagogije - a to je uređenje prostora - uviđamo koliko samo buket cvijeća na svetkovnom stolu, kao i ponavljajuće arkade na stropu prostora mogu doprinijeti osjećanju ritma prirode, stalnosti i sigurnosti u životu djeteta. Dijete je kao osjetilni organ uronjeno u okolinu i od nje izravno uči. Uronjeno u okolinu koja ga ne zbunjuje, već na suptilan način podsjeća na ono što je već donijelo na ovaj svijet te ga uči onome što mu je priroda ostavila, dijete može osvijestiti svoju pravu prirodu, razvijati svoje potencijale i uz pomoć podržavajućih odraslih izrasti u cjelovito ljudsko biće koje će graditi svoje društvo, a ne kojega će društvo graditi.

Možemo zaključiti da je uređenje vrtićkog prostora u svjetlu waldorfske pedagogije aktualno i danas te da mu trebamo posvetiti pažnju i u vrtićima u kojima se ne provodi program utemeljen na waldorfskoj pedagogiji.

## LITERATURA

### Knjiga:

1. Carlgren, F. (1990). *Odgoj ka slobodi*. Zagreb: Društvo za waldorfsku pedagogiju.
2. Seitz, M., Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili Waldorf?, Knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge*. Zagreb: Educa.
3. Goethe, J.W. (1995). *Učenje o bojama, šesti odjel. Osjetilno moralno djelovanje boja*. Zagreb. Društvo za waldorfsku pedagogiju Hrvatske.
4. Wolk-Gerche, A. (1998). *Zwergenreiche, Vom Wesen dr Zwerge und wie man sie gestaltet*. Stuttgart: Verlag Reise Geisteslebne.

### Članci:

1. Bašić, S., Bubanko, D., Katarinčić, I., Miljević, P., Richter, T. (2003.i 2004.) *Predavanja i materijali waldorfskog pedagoškog osposobljavanja*, Pedagoško učilište Januz Korczak.
2. Huzjak, N., (2006). Nastava Likovne kulture i umjetnosti u waldorfskoj školi. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, 7(12), 111-122. <http://bib.irb.hr.499922> (30.6.2021.)
3. Kürten, J., Kreizer, N. (2011). Alkemijska arhitektura Rudofa Steinera. <https://www.dw.com/hr/alkemijska-arhitektura-rudolfa-steinera/a-15576862> (18.7.2021.)
4. Valjan Vukić, V., Miočić, M. (2014). Estetski odgoj u waldorfskoj pedagogiji. U R. Bacalja, K. Ivon, (Ur.), *Dijete i estetski izričaji* (str. 37-48). Zadar: Sveučilište u Zadru. [https://iuo.unizd.hr/Portals/50/zbornici/Zbornik\\_dijete\\_compressed.pdf](https://iuo.unizd.hr/Portals/50/zbornici/Zbornik_dijete_compressed.pdf) (5.7.2021.)

### Mrežna stranica:

1. *Goetheanum, Anthroposophy and the Goetheanum: An Introduction* [https://www.goetheanum.org/fileadmin/vk/9999\\_infos/BesuchInfo\\_EN.pdf](https://www.goetheanum.org/fileadmin/vk/9999_infos/BesuchInfo_EN.pdf) (18.07.2021.)
2. Kürten, J., Kreizer, N. (2011). *Alkemijska arhitektura Rudofa Steinera*. na adresi <https://www.dw.com/hr/alkemijska-arhitektura-rudolfa-steinera/a-15576862> (18.7.2021.)

3. Migliani. A. (2020). *How to Design Schools and Interiors Based on Waldorf Pedagogy*. na adresi <https://www.archdaily.com/935990/how-to-design-schools-and-interiors-based-on-waldorf-pedagogy> (5.7.2021)

## **PRILOZI**

Slika 1. Rudolf Steiner

Slika 2. Prvi Goetheanum

Slika 3. Drugi Goetheanum

Slika 4. Slikanje mokro na mokro crvena

Slika 5. Filcana slika - behar

Slika 6. Filcana slika (uprizorenje bajke)

Slika 7. Filcana slika na svetkovnom stolu (uprizorenje bajke)

Slika 8. Filcane cvjetovi

Slika 9. Filcano lišće stabla

Slika 10. Filcana bubamara

Slika 11. Filcana torbica za lutke

Slika 12. Lira

Slika 13. Filcana igra križić-kružić

Slika 14. Cjelovitost prostora

Slika 15. Kutak u nastajanju

Slika 16. Ritam prostora

Slika 17. Boja breskvinog cvijeta i laziranje

Slika 18 Transformacija prostora – svemirski brod

Slika 19. Filcana slika godišnjih doba i dječje igre

Slika 20. Svetkovni stol –jesenji ciklus

Slika 21. Filcana lampica

Slika 22. Adventski vrt

Slika 23. Poklon kraljeva

Slika 24. Filcano uskršnje jaje

Slika 25. Filcana livada

Slika 26. Svetkovni stol patuljci i jesen, zima, proljeće i ljeto



Slika 1. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10223927695917968&set=gm.870064127141421> (15.7.2021)

Slika 2. <https://www.anthroposophicalsocietyindia.org/anthroposophical-society/the-goetheanum-dornach-switzerland/> (19.7.2021.)

Slika 3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Goetheanum> (19.7.2021.)

Slika 4. <https://www.facebook.com/waldorfskidjecjivrticneven/photos/a.149295361934547/1506433069554096> (5.7.2021.)

Slika 5. <https://www.facebook.com/vrticpikulica/photos/a.1461954300529483/3167344266657136/> (30.7.2021.)

Slika 6. <https://www.facebook.com/waldorfskidjecjivrticneven/photos/a.149295361934547/1508492972681439> (5.7.2021.)

Slika 7. <https://www.facebook.com/vrticpikulica/photos/4126944200697133> (27.7.2021.)

Slika 8. <www.facebook.com/udrugaozana/photos/pcb.3967807316569716/3967801063237008> (27.7.2021.)

Slika 9. <https://www.facebook.com/udrugaozana/photos/pcb.4603877599629348/4603816096302165> (29.6.2021.)

Slika 10. izradila Katarina Sučić 2004

Slika 11. izradila Katarina Sučić 2004

Slika 12. izradila Katarina Sučić 2004

Slika 13. <https://www.facebook.com/vrticpikulica/photos/a.1873151179409791/3337820599609501> (28.6.2021.)

Slika 14. <https://www.facebook.com/waldorfvrtic.sumskavila/photos/pcb.2747386892206380/2747385652206504> (9.7.2021)

Slika 15. <https://www.facebook.com/waldorfvrtic.sumskavila/photos/pcb.2769236490021420/2769235570021512> (9.7.2021)

Slika 16. <https://www.archdaily.com/935990/how-to-design-schools-and-interiors-based-on-waldorf-pedagogy> (5.7.2021.)

Slika 17. <https://www.facebook.com/waldorfskidjecjivrticneven/photos/a.149295361934547/1243863849144354/> (9.7.2021.)

Slika 18. <https://www.facebook.com/photo?fbid=10216000042249945&set=a.2785372589535> (9.7.2021.)

Slika 19. <https://www.facebook.com/institut.zawaldorfskupedagogiju/photos/pcb.4751228501557110/4751228384890455/> (28.7.2021.)

Slika 20. <https://www.facebook.com/valdorfSrbija/photos/a.1996952637059202/3454312931323158> (10.7.2021.)

Slika 21. <https://www.facebook.com/waldorfskidjecjivrticneven/photos/a.149295361934547/879253595605383> (29.7.2021.)

Slika 22. <https://www.udruga-ozana.hr/adventski-vrt-2> (10.7.2021.)

Slika 23. <https://www.facebook.com/waldorfskidjecjivrticneven/photos/a.149295361934547/908669942663748> (29.7.2021.)

Slika 24. <https://www.facebook.com/udrugaozana/photos/a.1325646510785823/4449610995056010> (29.7.2021.)

Slika 25. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10224198017554204&set=pcb.10224198018314223> (29.7.2021.)

Slika 26. Wolk-Gerche, A. (1998., str. 85, 89, 73, 81)

# IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI DIPLOMSKOG RADA

Sveučilište u Zagrebu  
Učiteljski fakultet  
Odsjek za odgojiteljske studije

## IZJAVA o samostalnoj izradi diplomskog rada

izjavljujem da sam ja, Katarina Sučić, studentica izvanrednog diplomskog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje, Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, izradila samostalno, a pod mentorstvom prof. dr. art. Antonije Balić Šimrak diplomski rad na temu Uređenje vrtićkog prostora u svjetlu waldorfske pedagogije. U radu sam primijenila metodologiju znanstveno-istraživačkog rada, primjereno sam se koristila literaturom, a tuđe spoznaje koje sam izravno ili parafrazirajući navela u radu citirala sam sukladno odredbama akademskog pisanja.

U Zagrebu, 26. kolovoza 2021. godine

Katarina Sučić

